

מדוע נעלמו קרניו של משה: לגלגולי פירושו של הכתוב "קרן עור פניו" (שם' לד, פס' כט-ל)

רמון כשר

פיסלו המפורסם של מיכלאנג'לו 'משה' (שגולף ברומא בשנים 1513-1516) המתאר את משה כבעל בליטות-קרניים בראשו - משקף מסורת פרשנית אמנותית רבת שנים. מקורה של פרשנות זו הוא, מן הסתם, בתרגום הלטיני של הירונימוס (=וולגטה, חובר בין השנים 382 ל-404), המתרגם את המילים "כי קרן עור פניו" שבפרשת קרינת פני משה (שם' לד, פס' כט-ל) במילים: *quod cornuta esset facies sua*, היינו: כי פניו הצמיחו קרניים. לדעת חוקרת האמנות רות מלינקוף נתכוון הירונימוס ב-*cornuta* למשמעות מטאפורית, כאשר 'קרן'/'בליטה' עניינה: חזק, שררה, מעמד גבוה. ולמשמעות זו התכוונו, לדעתה, אף מאירי המקרא בני המאה האחת-עשרה, כאשר ציירו את משה כבעל קרניים. רק נוצרים בורים הם אלה אשר פירשו את הקרניים בדרך מוחשית, זאת, מן הסתם, בהשפעת האמונה העממית המשייכת קרניים לכל יהודי.¹ לעומתה, משער מתתיהו צבת כי למשמעות המוחשית התכוון כבר הירונימוס,² ואם כן מסורת פרשנית זו עולה לכל פחות למאה הרביעית/חמישית לספירה. דומה שהצדק עם צבת, ואכן ניתן להצביע על קיומה של מסורת פרשנית יהודית קדומה המייחסת קרניים של-ממש למשה.

היה זה חוקר ספרות האגדה, יוסף היינמן, שהצביע לראשונה על קיומה של מסורת פרשנית זו בחיבורים יהודיים. במאמרו "שרידים מיצירתם הפיוטית של המתורגמנים

¹ ראו R. Mellinkoff, *The Horned Moses in Medieval Art and Thought*, Berkeley/Los Angeles/London 1970, pp. 76-93.

² ראו מ' צבת, "קרן עור פניו", ארץ-ישראל נז (תשמ"ב), עמ' 163-167, ובמיוחד עמ' 165-166. צבת מפנה תשומת לבנו לכך כי הירונימוס הושפע מעקילס, כעדותו בפירושו לעמוס ו, יג.

הקדומים³ הסב תשומת לבנו לכך כי בפיוט הארמי "ארכין ה' שמיא" מצוי תיאור של משה כבעל קרניים. פיוט זה, שנכתב בארמית ארצישראלית בתקופה הביזנטית, נשתמר בקטעי גניזה ובעיקר במחזור מנהגי איטליה ואשכנז.⁴ הפיוט מתאר באופן דרמטי את המפגש של משה עם המלאכים, כאשר תחילה משדל ה' את משה לעלות אליו ולא לירוא מן המלאכים המאיימים. בין השאר משדלו ה' בהבטחה לספק לו אמצעי הגנה כנגד המלאכים:⁵

הא אנא מלבש לך פורפירין ידי / דלית גבר אחרן דתקרב לותר⁶
וקבעית קרני הודא והדרא ברישך / דאי קריב מלאכא תנגשיניה בהון
(תרגום לעברית: הרי אני מלביש אותך את בגדי הארגמן שלי / שאין
איש אחר שיתקרב אליך, וקבעתי קרני הוד והדר בראשך / שאם יקרב
מלאך תנגחו בהם).⁷

גם אם הפייטן נקט בלשון 'קרני הוד והדר', הרי מן ההקשר ברור שהוא התכוון לקרניים של ממש - ולא לקרני זוהר - שכן רק בכגון אלה ניתן ל'נגח'. המשך הפיוט, המתאר את פחדם של המלאכים ממשה (דוק: קודם ירא משה מן המלאכים!), אף הוא מתייחס לקרניים אלה ושם דברים בפיהם של המלאכים האחוזים פחד:

קריבו מלאכיא קדם כורסייה דקיריס/ואמרין בבעו לא ישלט בן
רישא דכיפא בחוטריה תבר / ואנן קשיין ליה למגשא
(תרגום לעברית: קרבו המלאכים אל כיסא האדון / ואמרו:
בקשה אל ישלוט בנו, ראש הסלע במקלו שבר / ואנחנו קשים
עבורו לנגח).

פיוט ארמי זה נמנה עם שורה ארוכה של פיוטים ארמיים שנתחברו בארץ-ישראל בתקופה הביזנטית (המאות השלישית-שביעית לספירה). פיוט ארמי אחר, 'לית אנא נחית', מזכיר אף הוא את קרניו של משה, תוך תיאור וזיכוח שמנהל משה עם

³ יינימן, "שרידים מיצירתם הפיוטית של המתורגמנים הקדומים", הספרות ד (תשל"ג), עמ' 375-362, ובמיוחד עמ' 374.

⁴ הפיוט נאמר בבתי כנסת בחג השבועות, תוך כדי קריאת התורה (בין שמות יט לשמות כ). ראו י' פרנקל (מהדיר), מחזור שבועות, ירושלים תש"ס, עמ' 397-400.

⁵ הנוסח הוא על פי קטעי גניזה שנתפרסמו על ידי י' יהלום ומ' סוקולוף, שירת בני מערבא, ירושלים תשנ"ט, עמ' 110-116.

⁶ נוסח אחר: דאית ביה גברו דלא ליקרוב לותר (=שש בו כוח שלא יקרבו אליך). נוסח זה מעצים את תכונתו המיוחדת של הלבוש האלוהי.

⁷ התרגום לעברית מסתמך על תרגומם של יהלום וסוקולוף (לעיל, הערה 5), שם.